

УДК 331.5

Кучеренко С. А.

Сушко С. В.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

САМОЗАЙНЯТИСТЬ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ДОХОДІВ ГРОМАДЯН

У статті здійснено узагальнення сучасних теоретичних підходів щодо визначення суті самозайнятості населення, її причин та наслідків. Здійснено статистичний аналіз динаміки доходів, отриманих від підприємницької діяльності та самозайнятості. Розроблено пропозиції щодо напрямів розвитку малого бізнесу в трансформаційній економіці України.

Ключові слова: самозайнятість, безробіття, доходи і сукупні ресурси громадян, незалежна професійна діяльність.

Постановка проблеми. Економічна та політична криза, що відбувається в економіці України, зумовила виникнення суттєвих диспропорцій на ринку праці, зокрема скорочення робочих місць, погіршення умов праці, низький рівень оплати праці, уповільнення темпів відтворення робочої сили, міграції трудових ресурсів, зниження продуктивності праці. Одним із напрямів економічної політики держави, який надасть можливість частково вирішити зазначені проблеми, є розвиток самозайнятості індивідуальних домашніх господарств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми самозайнятості знайшли відображення в наукових працях як вітчизняних, так і закордонних авторів, серед яких потрібно назвати: В. В. Адрианову, О. Ю. Сидорчук [1], А. Т. Асанову, [2], А. С. Барсученку [3], І. І. Кириченку [4], М. А. Кусаїнова [5] та ін. Однак аналіз останніх робіт підтверджує, що дослідження самозайнятості населення як фактора підвищення доходів громадян залишається недостатньо вивченим.

Метою статті є узагальнення сучасних теоретичних підходів щодо визначення суті, причин і наслідків самозайнятості населення.

Виклад основного матеріалу. Розвиток науково-технічного прогресу та розширене використання інтернет-ресурсів вплинуло на збільшення кількості людей, які займаються самозайнятістю у всіх галузях народного господарства. Дослідження цього виду зайнятості варто починати з визначення термінології. В науковій літературі терміни «самостійна зайнятість», «самозайнятість», «самозайнята особа», «фріланс» використовуються для позначення виду трудової діяльності без юридично оформленого трудового договору та характеризуються самостійністю вибору форми і місця її реалізації. Відповідно до міжнародної класифікації, «самозайнятість» означає роботу на власному підприємстві, коли винагорода безпосередньо залежить від доходу, отриманого від виробництва продукції та послуг [6]. У статті [3] автор поняття «самозайнятість» розглядає як специфічну форму економічної діяльності, при якій громадянин сам знаходить для себе джерело доходу, що буде забезпечувати йому належне існування в результаті його економічної діяльності.

В українському законодавстві термін «самозайнята особа» визначений п.п. 14.1.226 Податкового кодексу України [7], відповідно до якого самозайнята особа – це платник податку, який є фізичною особою-підприємцем або проводить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником у межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності.

В той же час незалежна професійна діяльність – це участь фізичної особи в науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою-підприємцем і використовує найману працю не більше, як чотирьох фізичних осіб.

Різниця у вищенаведених термінологіях полягає в тому, що автори в основному розглядають самозайнятість як прояв діяльності самоорганізації індивіда з метою вирішення проблеми безробіття або отримання додаткового доходу. Щодо визначення, наведеного в українському законодавстві, самозайнята особа – це перш за все фізична особа, яка є платником податку.

До основних факторів, які спричиняють перехід населення до роботи як самозайняті, можна віднести: низькі стандарти оплати праці; незадовільний рівень заробітної плати; сезонний вид роботи; збільшення співвідношення між попитом і пропозицією на робочу силу; пошук роботи, що забезпечує вільне розпорядження часом та орієнтир не на відпрацьований час, а на результат; пошук незалежного, додаткового доходу; пошук роботи, що забезпечує самореалізацію.

Серед переваг самостійної зайнятості населення можна назвати наступні: гнучка організація роботи, що дає можливість самозайнятій особі вільно розпоряджатися своїм часом; мінімальний розмір стартового капіталу для відкриття власної справи; мінімізація витрат на приміщення, транспорт та персонал; індивідуальний підхід до виконання замовлення; підвищення продуктивності праці; підвищення рівня та якості життя домогосподарств; зменшення витрат державного бюджету на соціальні виплати та допомоги по безробіттю.

Одним із негативних аспектів розвитку самозайнятості в економіці України є те, що такий вид зайнятості може мати неофіційний характер і не оподатковуватися. Так, самозайнята особа повинна стати на облік в органах державної податкової служби за місцем її державної реєстрації на підставі відомостей з реєстраційної картки, наданих державним реєстратором згідно із Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців». Приватні нотаріуси та інші фізичні особи, які отримали свідоцтва про реєстрацію, що підтверджує право фізичної особи на ведення незалежної професійної діяльності, повинні протягом 10 календарних днів стати на облік в органи державної податкової служби за місцем свого постійного проживання.

Облік самозайнятих осіб здійснюється шляхом внесення до Державного реєстру фізичних осіб – платників податків, на основі якого самозайняті отримують свідоцтво. Для взяття на облік фізичної особи, яка має намір провадити незалежну професійну діяльність, повинна подати заяву за місцем постійного проживання. Взяття на облік самозайнятої особи здійснюється органом державної податкової служби не пізніше наступного робочого дня з дня отримання відповідних відомостей від державного реєстратора або прийняття заяви.

За даними Єдиного державного реєстру юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців, на 01.01.2013 р. кількість зареєстрованих фізичних осіб-підприємців становила 5460032, що в порівнянні з 2012 р. на 6,18% більше. На жаль, у національній економіці існує негативна тенденція щодо загальної кількості суб'єктів підприємницької діяльності, які припинили роботу. Наприклад, у 2010 р. їх кількість становила 2176082, що становить 8,98% в порівнянні з попереднім роком, у 2011 р. – 2454653 (12,8%), у 2012 р. – 2658218 (8,29%), у 2013 р. – 2822040 (14,97%).

Оподатковуваним доходом, отриманим фізичною особою, яка провадить незалежну професійну діяльність, вважається сукупний чистий дохід, тобто різниця між доходом і документально підтвердженими витратами, необхідними для провадження певного виду незалежної професійної діяльності.

У разі неотримання свідоцтва особою, яка провадить незалежну професійну діяльність, об'єктом оподаткування є доходи, отримані від такої діяльності без урахування витрат.

Єдиний внесок підприємця та фізичної особи, які здійснювали незалежну професійну діяльність, у 2013 р. становив 34,7% з суми доходу (прибутку) від їхньої діяльності. Водночас розмір єдиного внеску, який сплачували підприємці та самозайняті фізичні особи за кожний квартал 2013 р., мав складати не менше, ніж 1194,03 грн за I-III квартали та 1218,67 грн за IV квартал. Також такі особи підлягають обов'язковому страхуванню за пенсійним страхуванням і на випадок безробіття, можуть добровільно застрахуватися на випадок непрацездатності (ставка єдиного внеску становить 36,6%) та від нещасного випадку на виробництві (єдиний внесок сплачують за ставкою 36,21%). Якщо особа бажає бути застрахованою

за всіма видами страхування, то ставка єдиного внеску становить 38,11%.

Аналіз структури грошових доходів сукупних ресурсів домогосподарств України за IV квартал 2013 р. представлений у табл. 1.

Відповідно до таблиці, основним джерелом доходу домогосподарства є оплата праці, середній розмір якої становив – 2336,57 грн (55,9%) від грошових доходів населення. На другому місці знаходяться доходи від пенсій – 1054,50 грн. (25,2%), третю позицію займають доходи від грошової допомоги родичів, яка становила 225,45 грн (5,4%). Також одним з основних джерел прибутків є доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості населення, які за визначений період склали 193,72 грн або 4,6%. Що стосується допомоги, пільг, субсидій та компенсацій, розмір їх у IV кварталі 2013 р. досяг 132,8 грн (3,2%) та за своїм значенням знаходиться на п'ятій позиції.

Для оцінювання динамічних змін у структурі доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості в роботі проаналізовано вищезазначений показник за період з 1999 р. по 2012 р. (рис. 1).

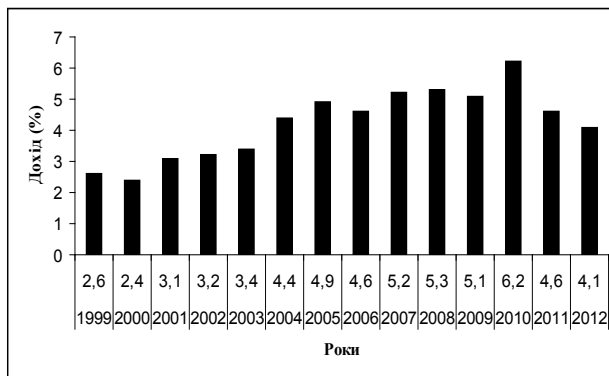

Рис. 1. Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості за період з 1999 р. по 2012 р. у % до загальної кількості доходів

Джерело: складено автором за даними [7]

За даними рис. 1, визначено, що за досліджений період показник поступово зростав і найвищого значення досяг у 2010 р. (6,2%), тобто темп зростання відносно попереднього року становив 21%, а відносно 1999 р. – 238%. Найсуттєвіше падіння зазначеного показника спостерігалось у

Таблиця 1

Структура доходів і сукупних ресурсів домогосподарств

Вид доходу	Домогосподарства			
	у середньому на домогосподарство (грн)	у % до грошових доходів	у % до загальних доходів	у % до сукупних ресурсів
Оплата праці	2336,57	55,9	52,2	51,3
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	193,72	4,6	4,3	4,3
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	117,98	2,8	2,6	2,6
Доходи від продажу особистого і домашнього майна	2,25	0,1	0,1	0,1
Доходи від продажу нерухомості	0,00	0,0	0,0	0,0
Доходи від власності	30,41	0,7	0,7	0,7
Пенсії	1054,50	25,2	23,5	23,1
Стипендії	28,69	0,7	0,6	0,6
Державні допомоги	132,80	3,2	3,0	2,9
Грошові допомоги від родичів та інших	225,45	5,4	5,0	4,9
Аліменти	13,35	0,3	0,3	0,3
Інші грошові доходи	45,94	1,1	1,0	1,0

2011 р. до значення 4,6% або зменшення на 1,6%. Надалі така тенденція продовжувала спостерігатися і у 2012 р., значення показника досягло позначки в 4,1%, що є нижчим рівня 2004 р.

Цю негативну тенденцію, яка розпочалася у 2011 році, можна пояснити тим, що станом на 1 січня 2011 р. припадає введення в дію нового Податкового кодексу. Про недоліки цього фінансового документу, який здійснив значний вплив на підприємницьку активність у країні, було написано чимало наукових робіт, що призвело до появи великої кількості поправок до цього закону. Грошові доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості різняться за своїм обсягом в залежності від територіально-адміністративного розташування. У великих містах 215 грн, що становить 4,5% від загальної кількості доходів, у малих містах – 223,01 грн (5,8%), у сільській місцевості – 137,45 грн (3,8%). Причому доходи від такого виду діяльності є значно вищими в сім'ях з дітьми. Так, за досліджений період вони становили 318 грн або 6,2%, одночасно для домогосподарств без дітей їхній розмір становив 117,83 грн (3,3%).

Аналіз регіональної статистики засвідчує, що регіони сильно відрізняються за розповсюдженням самозайнятості. Найбільші доходи від такого виду діяльності у 2013 р. отримали такі області, як Закарпатська, де дохід на одну особу становив 1030,58 грн, Івано-Франківська (455,68 грн), Миколаївська (317,48 грн). У той же час серед регіонів, де дохід від самозайнятості є невисоким, потрібно назвати: Рівненську (63,9 грн), Черкаську (73,11 грн), Дніпропетровську (82,55 грн), Тернопільську (114,32 грн), Одеську (124,23 грн) області (рис. 2). Областями, де значення доходів відповідає середньому по Україні, є наступні: Київська (197 грн), Волинська (195 грн), Вінницька (193 грн), Кіровоградська (182,17 грн).

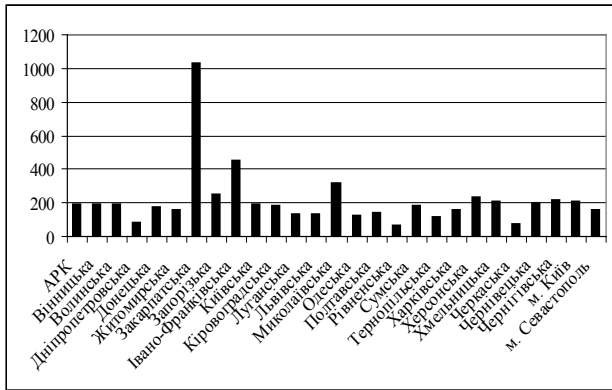

Рис. 2. Динаміка доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості в середньому за місяць на одне домогосподарство

Джерело: складено автором за даними [8].

Розвиток малого та середнього бізнесу є однією з найбільш ефективних стратегій боротьби з безробіттям, що дає можливість вирішити одночасно два завдання, по-перше, відбувається збільшення ВВП, по-друге, покращення якості та рівня життя населення.

Загальна кількість зареєстрованих безробітних в економіці України у 2013 р. становила 487,7 тис. осіб (табл. 2).

Найбільше безробітних спостерігається серед робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного

Таблиця 2

Кількість безробітних за січень-грудень 2013 р. (тис. осіб)

Вид економічної діяльності	січень – грудень	
	тис. осіб	у % до підсумку
Усього	487,7	100,0
у тому числі		
законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	51,6	10,6
професіонали	42,6	8,7
фахівці	46,7	9,6
технічні службовці	27,0	5,5
працівники сфери торгівлі та послуг	72,0	14,8
кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	23,3	4,8
кваліфіковані робітники з інструментом	56,5	11,6
робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	94,4	19,3
найпростіші професії	73,6	15,1

устаткування, складання устаткування та машин 94,4 тис. осіб, тобто 19,3% від загальної кількості безробітних, працівників найпростіших професій – 73,6 тис. осіб (15,1%), сфери торгівлі та послуг – 72,0 тис. осіб (14,8%). Основними причинами безробіття найчастіше виступали звільнення за власним бажанням; вивільнення з економічних причин; неможливість знайти роботу після закінчення навчальних закладів. Регіональні показники щодо кількості зареєстрованих безробітних представлено на рис. 3.

Як видно з графіку, найбільша кількість зареєстрованих безробітних спостерігалася у Харківській, Львівській, Луганській, Вінницькій областях, найменша – Херсонській, Чернівецькій, Одеській та м. Києві.

Графічний аналіз співвідношення між кількістю зареєстрованих безробітних і доходами від підприємницької діяльності та самозайнятості по регіонам (рис. 4) засвідчує, що в тих областях, де досить високі обсяги доходів від самозайнятості, середня кількість зареєстрованих безробітних є нижчою, у порівнянні з іншими областями, і навпаки.

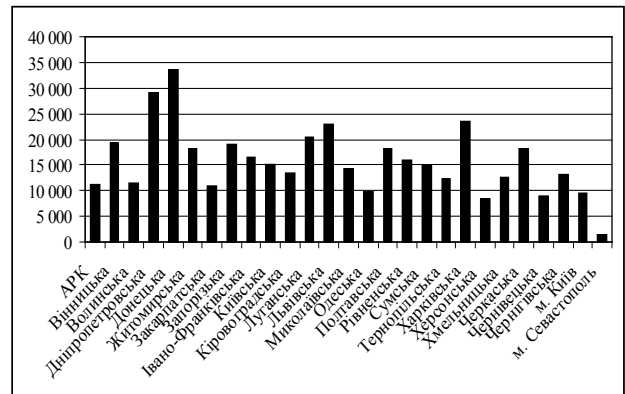

Рис. 3. Кількість безробітних по регіонам за III кв. 2013 р.

Джерело: складено автором за даними [9]

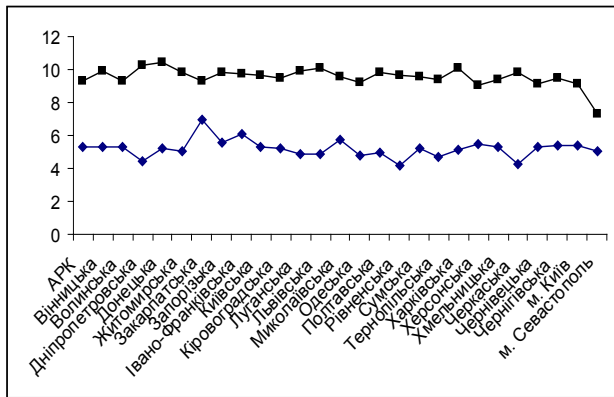

Рис. 4. Співвідношення між кількістю зареєстрованих безробітних і доходами від підприємницької діяльності та самозайнятості по регіонах (дані представлені у Іп, нижня лінія – динаміка доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості, верхня – кількість безробітних)

Джерело: складено автором за даними [8; 9]

Таким чином, підтвердилася пряма залежність між показниками, що досліджувалися. Саме тому пріоритетним напрямом державної політики у сфері зайнятості має стати стимулювання розвитку малого підприємництва та самозайнятості населення.

Державна програма щодо розвитку малих підприємств повинна бути направлена перш за все на підтримку тих організацій, які створюють нові робочі місця. Для таких підприємств необхідно надавати: адресну допомогу, особливо тим організаціям, які розвивають свій бізнес у стратегічно важливих галузях народного господарства; запроваджувати пільгове кредитування на придбання основних та оборотних засобів; зменшувати податкове навантаження за рахунок зниження розміру відрахувань із заробітної плати та ПДВ; надавати державні дотації на працевлаштування особливих категорій громадян, наприклад, інвалідів, пенсіонерів, звільнених працівників, молоді, випускників навчальних закладів; стимулювати практику державного замовлення, що дасть можливість малим підприємствам конкурувати з середнім бізнесом; створювати умови для організації курсів, семінарів і практикумів безпосередньо на підприємстві; забезпечувати методологічне та консультаційне обслуговуванням новостворених підприємницьких структур.

Механізм підтримки самозайнятості населення передбачає застосування комплексу заходів державної економічної політики, яка повинна мати регіональну спрямованість і включати діючі інструменти мотиваційного розвитку самозайнятості населення. Окрім того, вважаємо, що діапазон застосованих заходів має бути гнучким і диференційованим, відповідно до національного законодавства. Серед комплексу заходів, направлених на розвиток зазначеної сфери, потрібно запропонувати: розробку регіональних програм сприяння розвитку індивідуального підприємництва на різних рівнях управління (область, район, місто, село); вивчення пріоритетних сфер функціонування самозайнятості в територіально-галузевому зрізі; формування кредитно-фінансового механізму

підтримки індивідуального підприємництва; розвиток інфраструктури сприяння самозайнятості, що забезпечить інформаційне обслуговування, надання консультативної допомоги з усіх питань становлення і функціонування малих бізнесових структур; розширення організаційно-управлінського механізму, наприклад, технологічне навчання, допомога в інноваційній сфері, технічна допомога.

Висновки і пропозиції. Таким чином, у результаті проведеного дослідження було встановлено, що до категорії «самостійно зайнята особа», за українським законодавством, потрібно віднести платника податку, який є фізичною особою-підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність. Окрім того, така особа повинна стати на облік в органах державної податкової служби за місцем її державної реєстрації, або постійного місця проживання. У зв'язку з останньою вимогою в Україні та більшості регіональних ринків праці сформувався високий рівень прихованої самозайнятості. Зазначена тенденція найбільшою мірою виявляється в сільському господарстві, при наданні різноманітних індивідуальних послуг домашнім господарствам, сезонній і тимчасовій зайнятості. Саме тому дослідження самозайнятості на основі існуючих показників, які публікує Державний комітет статистики, не може бути повним. У той же час в умовах нестабільної економічної та політичної ситуації, яка є в національній економіці, державі вкрай необхідно підтримувати і розвивати мале підприємництво та самозайнятість, адже саме цей сектор економіки може суттєво вплинути на зменшення кількості безробітних і стимулювати підвищення рівня життя населення. Враховуючи вищевикладене, рекомендується розробити мотиваційний механізм самостійної зайнятості населення, який повинен включати:

- по-перше, внесення змін до Податкового Кодексу України, щодо визначення поняття самостійно зайнятої особи та її оподаткування. В цій роботі пропонується таке визначення: самостійно зайнята особа – це фізична особа, яка самостійно знаходить для себе джерело доходів та у своїй трудовій діяльності не використовує найманих працівників. Доходи такої особи не обкладаються податками, в той же час такі особи підлягають обов'язковому страхуванню за пенсійним страхуванням і на випадок безробіття та можуть добровільно застрахуватися на випадок непрацездатності та від нещасного випадку на виробництві;

- по-друге, створити інфраструктуру для розвитку самозайнятості, структурними елементами якої можуть бути державні органи влади, інформаційно-консультаційні центри, наукові установи;

- по-третє, розробити систему мотиваційних заходів стимулювання самостійної зайнятості, серед яких потрібно назвати: пільгове кредитування та оподаткування, визначення системи дотацій та адресної підтримки, розширення практики державного замовлення, розробка системи надання субсидій на житлово-комунальні та освітні послуги, забезпечення безкоштовним методичним матеріалом та консультаційним обслуговуванням;

- по-четверте, створення позитивного іміджу та хорошої репутації у свідомості суспільства щодо особи, яка самостійно забезпечує себе роботою.

Список літератури:

1. Андріанова В. В. Особливості розвитку підприємництва як сучасної форми господарювання [Текст] / В. В. Андріанова, О. Ю. Сидорчук // Культура народів Причорномор'я. – 2012. – № 222. – С. 23-26.

2. Асанова А. Т. Эффективное управление персоналом [Текст] / А. Т. Асанова // Проблемы материальной культуры. – 2012. – С. 26-28.
3. Барсученко А. С. Самозайнятість на ринку праці: фріланс [Текст] / А. С. Барсученко // Управління розвитком. – 2013. – № 16(156). – С. 11-13.
4. Кириченко І. І. Державне стимулювання створення робочих місць для молоді [Електронний ресурс] / І. І. Кириченко, Т. О. Мартюхіна, Л. В. Паянова. – Режим доступу : http://phorum.donnasa.edu.ua:81/publish_house/journals/esgh / 2010-2/03_kirichenko_martuyuhina_payanova.
5. Кусаинов М. А. Роль малого и среднего предпринимательства в решении региональных проблем занятости и безработицы [Електронний ресурс] / М. А. Кусаинов // Управление экономическими системами. – 2012. – № 1(37). – Режим доступа : <http://uecs.ru/>.
6. Соболев С. Н. Зміст, принципи та види підприємницької діяльності в умовах трансформації форм господарювання вітчизняних підприємств / С. Н. Соболев // Регіональна економіка. – 2008. – № 3(29).
7. Структура сукупних ресурсів [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Витрати і ресурси домогосподарств України у IV кварталі 2013 р. (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Державна служба статистики України – квітень 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://infolight.org.ua/content/dinamika-malogo-pidpriemnictva-u-2005-2013-rokah>.
9. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Кучеренко С. А.

Сушко С. В.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

САМОЗАНЯТОСТЬ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ДОХОДОВ ГРАЖДАН

Резюме

В статье осуществлено исследование современных теоретических подходов сути понятия самозанятости населения, ее причин и последствий. Проведен статистический анализ динамики доходов, полученных от предпринимательской деятельности и самозанятости. Разработаны предложения относительно направлений развития малого бизнеса в трансформационной экономике Украины.

Ключевые слова: самозанятость, безработица, доходы и совокупные ресурсы граждан, независимая профессиональная деятельность.

Kucherenko S. A.

Sushko S. V.

Cherkasy National University named after Bogdan Khmelnytsky

SELF-EMPLOYMENT AS A FACTOR IN INCREASING INCOMES OF CITIZENS

Summary

The article carried generalizations of contemporary theoretical approaches concerning determination of the essence of self-employment, of its causes and consequences. The carried a statistical analysis of the dynamics of income derived from business and self-employment. The developed the suggestions on areas of small business development in transformational economy of Ukraine.

Key words: self-employment, unemployment, incomes and total resources of citizens, independent professional activity.

УДК 336.11:001(477)

Мікловда В. П.

Король М. М.

Ужгородський національний університет

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

У даній статті досліджено динаміку кадрового потенціалу наукової системи України. Проаналізовано результативність науково-технічної діяльності за допомогою таких показників, як кількість виконаних наукових і науково-технічних робіт та кількість друкованих праць. Розраховано показник публікаційної активності.

Ключові слова: кадровий потенціал, наукова система України, науково-технічна діяльність, кількість друкованих праць, показник публікаційної активності.

Постановка проблеми. В умовах сучасного суспільства, економіка якого базується на знаннях, науково-технічна діяльність і її результативність стають основною ланкою економічного розвитку. Основними факторами, що обумовлюють результативність науково-технічної діяльності, є фінансування на-

укової сфери і кадровий потенціал науки [1]. Належне та достатнє фінансування наукової системи України значно впливає на результативність досліджень і розробок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питання такого характеру знайшли відображення в працях таких науковців,